

EDUCAȚIA FORMALĂ ȘI INFORMALĂ ÎN MUZEE

Alexandra ZBUCHEA

Rolul muzeelor s-a schimbat în timp, de la susținător al dezvoltării naționale, la cercetător științific, la educator, la activist politic, la avocat al comunității etc. Toate aceste funcții sunt valabile și astăzi, și probabil că întotdeauna vor fi parte a filosofiei și activității publice a oricărui muzeu. Este rolul misiunii fiecărui muzeu de a stabili în mod clar care este scopul principal al respectivei organizații. Totuși, credem noi, funcția educativă nu va înceta niciodată să fie una dintre cele mai importante, indiferent de tipul muzeului și de dimensiunile colecțiilor sale. Unul dintre cele mai importante scopuri ale unui muzeu este de a educa publicul, precum și comunitatea pe care o deservește, în special în privința unor teme legate de natura colecțiilor sale, dar nu limitat la acestea. Educația interdisciplinară trebuie să fie un scop pentru toate muzeele.

Creșterea importanței rolului educațional al unui muzeu, ca și diversificarea mijloacelor de îndeplinire a acestuia sunt reflectate în primul rând de activitățile variate ale muzeelor (cum ar fi numărul și importanța sporită a programelor publice și educative, adresate unor audiențe diverse, programe asociate tuturilor expozițiilor, de bază sau temporare). În al doilea rând, literatura de specialitate s-a dezvoltat atât în ceea ce privește numărul publicațiilor, cât și în ceea ce privește diversitatea punctelor de vedere exprimate (al muzeografului, educatorului, al diverselor segmente de public, al comunităților deservite de muzeu, etc). Temele abordate de aceste publicații sunt de asemenea foarte variate: importanța programelor educative pentru muzeu, interpretarea

colecțiilor, impactul asupra audiențelor, planificarea expozițiilor, proiectarea programelor educative etc.

În România, atât teoria, cât și practica în domeniu sunt limitate. Se pot da numai câteva exemple pozitive. Toate corespund unor muzeu naționale, regionale sau județene cu colecții bogate și valoroase, cu o vizitare susținută și contacte diverse cu muzeu și profesioniști din străinătate. Aceste muzeu sunt amplasate în principal în București, dar și în Sibiu, Ploiești, Brașov, Cluj Napoca, Zalău, Tulcea sau Brăila. De asemenea se pot menționa și unele muzeu mai mici și dinamice, dar impactul lor educațional este limitat datorită audienței restrânse. În ultimii ani, câteva muzeu din întreaga țară și-au îmbunătățit activitatea publică și programele educative, dar încă trebuie făcute numeroase îmbunătățiri. Acest lucru este aproape imposibil fără un cadru conceptual bine definit și pregătirea personalului deoarece acesta nu are experiența necesară și nici acces la experiența teoretică și practică din străinătate.

Funcția educațională a muzeelor poate fi analizată din două perspective principale: din punct de vedere al marketingului (luându-se în considerare îndeplinirea misiunii, eficientizarea activității publice, caracteristicile și nevoile publicului țintă, controlul rezultatelor etc.); precum și din perspectiva comunității pe care muzeul o deservește (care este utilitatea socio-culturală a programelor publice și a colecțiilor respectivului muzeu).

Tema educației este foarte importantă deoarece muzeele din România (inecă?) sunt recunoscute ca instituții educative (și centre de

cercetare). Ele sunt vizitate în scop educativ, dar impactul lor în ceea ce privește dezvoltarea cunoștințelor vizitatorilor, atât din punct de vedere cantitativ, cât și calitativ, este scăzut. Majoritatea muzeelor românești nu au o politică coerentă și consecventă privind rolul lor educativ, precum și cu privire la discursul public și a mijloacelor folosite pentru a se apropia de diferite categorii de public. Datorită modului de organizare și a atitudinii improprii față de modul de prezentare a colecțiilor și a relațiilor cu publicul, numeroase muzee nu atrag vizitatori prea mulți. Acest lucru amplifică problemele financiare cu care aceste instituții se confruntă și determină ca ele să nu își îndeplinească rolul cultural și educativ pe care ar trebui să îl aibă.

Multe dintre muzeele din România au o atitudine rigidă și învechită cu privire la rolul lor, la modul de prezentare a bunurilor culturale din colecții, precum și la modul de transmitere a valorilor culturale și etice asociate colecțiilor și tematicii specifice. Aceasta se datorează, printre altele unor politici neadecvate de management și marketing, a resurselor financiare extrem de limitate, a lipsei pregătirii personalului, chiar a experienței deficitare în acest domeniu, precum și corelației slabe între mesajul și activitățile muzeului și interesele comunității locale și a societății în general. Prin urmare este nevoie de o nouă abordare a activității în muzee. Un punct de plecare ar putea fi mai buna comunicare, în special printr-un discurs potrivit și eficient, care ar trebui să urmărească în mod implicit și explicit și obiective educative.

a. Discursul muzeal

Misiunea unui muzeu este, în general vorbind, de a colecta și conserva bunuri culturale, de a le interpreta, de a le expune și de a educa publicul în privința lor și contextul socio-cultural care le-a produs, de a contribui la bunăstarea comunității (Kotler, 1998: 29). Îndeplinirea misiunii unui muzeu este strâns legată de expozițiile organizate de acesta, de mesajele pe care le transmite, precum și de nevoile, așteptările și interesele vizitatorilor, de reacțiilor acestora la discursul muzeal.

Proiectarea și promovarea discursului muzeal ar trebui să fie o preocupare centrală a conducerii muzeului, precum și a fiecărui muzeograf. Nici un discurs nu este inocent deoarece poate să influențeze oamenii, să le modifice comportamentul și modul de gândire. Discursul muzeal oferă un context comportamental și realizează corelații cu o un orizont mai larg, oferă o mai bună înțelegere a vieții și societății. Muzeul are un discurs public care se adresează simultan mai multor categorii de public. În prezent, discursul este în corelație cu interesele comunității locale și are scop educațional. Mesajul este corespunzător și ușor de înțeles, deci eficient, nu în condițiile în care se ține cont de nevoile publicului, de caracteristicile și tendințele discursului modern în contextul societății postmoderne (Bauman, 2000; Roventa-Frumusani, 1999).

Discursul muzeal se bazează pe bunurile culturale din colecțiile instituției. *Muzeele oferă în mod continuu semnificații obiectelor pe care le gestionează, și modul în care acestea sunt expuse este unul dintre factorii*

care determină care dintre efectele pragmatice ale semnificațiilor asociate sunt transmise publicului. Deși muzeele nu sunt libere de judecări de valoare, dar ele sunt într-o mare măsură cei care trasează direcțiile de evoluție în societate. Orice formă de prezentare a unui obiect, respinge ale aspecte ale interpretării, sau cel puțin le fac mai puțin evidente. Muzeele nu conservă numai bunuri culturale, ci și semnificații (Schouten, 1992: 286). Acest lucru ar putea să transforme muzeele și discursurile lor în subiect de controversă.

Discursul muzeal are o viață proprie și implică numeroase aspecte: politice, economice, sociale și culturale. Discursul este un proces în continuă dezvoltare, care ar trebui să fie cunoscut de muzeografi și cel puțin parțial controlat. O înțelegere mai bună a discursului muzeal implică să se știe și să se ia în considerație următoarele aspecte: cine transmite mesajul, către cine, când și cum se realizează aceasta. Un aspect extrem de important este contextul muzeului (clădirea, designul interior, iluminatul etc.) care susține discursul și se asociază acestuia.

Pentru a fi eficient în procesul de proiectare și transmitere a mesajele încorporate în discurs, trebuie respectate câteva principii și reguli. Un interes special ar trebui acordat modului în care se prezintă, protejează și promovează cultura și interesele comunității locale. De asemenea muzeul și discursul său ar trebui să fie un forum pentru opinii multiple (Steiner, 1995: 129-160). Discursul muzeal este codificat în modul în care bunurile culturale sunt expuse în cadrul expozițiilor.

În principal sunt două modalități de abordare a interpretării culturii materiale în muzee: aceasta este sarcina exclusivă a muzeografilor; interpretarea și evaluarea exponatelor este în întregime subiectivă și depinde de vizitatori. În realitate, ambele aspecte ar trebui luate în considerație.

O prezentare clasică ar trebui să aibă un început, un conținut și un sfârșit; mesajul este perceput și experiența vizitatorilor este completă și inteligibilă numai după ce se vizitează toate cele trei părți care sunt, în cele mai multe cazuri, structurate cronologic (Pearce, 1987: 182). Orice expoziție este subiectivă, bazându-se pe selecția unor teme, obiecte și informații. Această selecție se bazează pe anumite practici științifice acceptate, pentru a fi cât mai obiective și a reflecta realitatea atât cât este posibil. Totuși, această selecție ar trebui să fie deschisă și altor perspective, adică nu ar trebui să se limiteze la o singură „voce”, ci la opinii multiple. Studiul și expunerea culturii materiale au propriile perspective de oferit, care pot fi diferite de cele ale unor grupuri de persoane. Aceste interpretări nu sunt corecte sau incorecte, obiective sau subiective, ci interesante, oferind experiențe intelectuale oricărui vizitator al muzeului (Pearce, 1987: 183).

Alte moduri de expunere pot fi tematice sau simbolice. Expunerea tematică sau funcțională are rolul de a expune cultura materială structurat pe câteva subiecte, asociate între ele în grade diferite, astfel încât prezentarea este mai complexă, se oferă mai multe perspective asupra unci teme, expunerea este mai atractivă și chiar mai ușor de receptat de către segmente

diverse de public. Prezentarea simbolică încearcă să sintetizeze cât mai mult posibil, prezentând numai artefacte semnificative cu minimum de interpretare. Această abordare urmărește să lase obiectele să vorbească singure și conferă vizitatorilor libertate totală de interpretare. Considerăm că această abordare este controversată. Artefactele prezentate aparțin, în majoritatea cazurilor, altor societăți și culturi, sunt produse în alte zone geografice și/sau alte epoci, deci sunt complet străine vizitatorilor. Mai mult decât atât, vizitatorii nu au în majoritatea cazurilor cunoștințele și abilitățile necesare să înțeleagă semnificațiile acestor bunuri, fără anumite indicații. În acest context, aceste expoziții ar putea să nu își îndeplinească rolul lor educativ, ci numai să inducă experiențe de tip emoțional-afectiv.

Rolul educativ al discursului muzeal este un element central atunci când se proiectează o expoziție. Acesta poate fi atins prin modalități multiple, atât în context informal, cât și formal, urmărindu-se diverse categorii de public: copii, adulți, grupuri cu nevoi speciale etc.

b. Educația informală în muzeu

Sunt mai multe abordări privind educația în societatea contemporană, principalele tendințe acceptate fiind cele privind procese de învățare constructivist și interpretativ (Steiner, 2001). Profesioniștii din muzeu ar trebui să le cunoască, să le înțeleagă și să le ia în considerație, împreună cu caracteristicile publicului vizat, pentru mai buna atingere a misiunii organizației. Un element central în

această ecuație este vizitatorul, cu nevoile și dorințele sale, experiențele și obiceiurile sale. El trebuie evaluat în contextul unei vizite la muzeu sau ca participant la un program public.

Educația contextuală pentru copii și cea pentru adulți sunt diferite. Mesajele și activitățile legate de procesul de educație formală, ca și de cea informală, trebuie să fie personalizate, adaptate conform publicului vizat. Educația informală și cea formală în muzeu prezintă similitudini și scopuri comune, dar sunt și diferite, în special în ceea ce privește instrumentele utilizate. Într-un muzeu, ele trebuie să fie în armonie, și să contribuie împreună la îndeplinirea misiunii cultural-educaționale a instituției

Un studiu realizat la Centrul pentru Știință și Tehnologie din Austria a evidențiat șase modalități de învățare și interacțiune a vizitatorilor (Johnson and Reinne, 1995). Dacă extindem rezultatele cercetării la muzeu, în general, aceste „reguli” sunt următoarele: vizitatorii doresc să se amuze și urmăresc experiențele plăcute; educarea nu este scopul principal al vizitei; rolul muzeografului este de a facilita înțelegerea exponatelor nu de a învăța; învățarea are loc atunci când vizitatorii relaționează experiențele din muzeu cu cele din lumea exterioară; analogiile facilitează înțelegerea; învățarea involuntară/colaterală, nelegată de intențiile expunerii se întâmplă adesea. Aceste tipuri de procese se pot întâmpla, cu un grad mare de probabilitate, în orice tip de muzeu și pentru mulți vizitatori, dar nu în toate cazurile. Fiecare muzeu / muzeograf ar trebui să știe și să

înțelegă modul dominant de reacție și învățare în cazul vizitatorilor săi.

Pretextul pentru educarea informală-contextuală este dat de artefactele expuse în cadrul expozițiilor de bază și a celor temporare. Toate exponatele sunt de două ori interpretate: o dată de către muzeograf și a doua oară de către fiecare vizitator. Ambele categorii interpretează artefactele, parte dintre ei în mod conștient, iar alții inconștient.

Muzeografi au un rol important în interpretarea colecțiilor, în proiectarea și transmiterea mesajelor, în îndrumarea publicului în timpul vizitei, etc. (Falk, Dierking: 1997; Lindauer: 2005; Xanthoudaki: 1998; Moscardo: 1999). Muzeografi trebuie să interpreteze artefactele deoarece acestea sunt expuse în afara contextului lor original, nu mai îndeplinesc funcțiile pentru care au fost create, deci majoritatea dintre ele sunt lipsite de semnificație pentru mulți dintre vizitatori. Orice obiect ar trebui să fie explicat, în mod direct sau indirect. Orice obiect reflectă o anumită istorie, obiceiuri diferite, are conotații culturale speciale; orice obiect se referă la un context care nu mai există (Xanthoudaki, 2003: 23-24). În multe cazuri, interpretarea bunurilor culturale expuse se face ca o prezentare explicativă prin intermediul etichetelor. Alte modalități de interpretare sunt cataloagele, cărțile, filmele documentare etc.

Este foarte dificil să se conceapă etichete adecvate. Care sunt criteriile care fac ca o etichetă să fie „adecvată”? Unele criterii se referă la design-ul și stilul lor, altele privesc conținutul etichetei. Menționăm numai cele mai importante elemente care ar trebui să fie luate în considerație când se proiectează

o etichetă. Primul lucru care trebuie avut în vedere este faptul că rolul etichetei nu este informativ, ci educativ. O etichetă adecvată este proiectată cu grijă, atât ca formă, cât și din punct de vedere al conținutului. Nu trebuie să fie mare, dar trebuie să fie suficient de mare pentru a fi citită cu ușurință de la o anumită distanță și să conțină atâta informație câtă este necesară pentru a îndeplini rolul său educațional. De asemenea, trebuie să se aleagă caracterele și culorile potrivite. Poziționarea etichetei este, de asemenea, un factor care ar putea influența interesul pentru aceasta.

Subiectul abordat de etichetă trebuie să fie prezentat într-o manieră interesantă pentru vizitator. Din nefericire, majoritatea muzeelor din România prezintă prin etichete numai date tehnice referitoare la artefactele cărora le sunt asociate. Ele sunt prea tehnice ca vizitatorii să dorească să le citească, sau descurajază în scurt timp citirea lor. Bineînțeles, datele științifice trebuie să fie prezentate, dar eticheta nu ar trebui să se limiteze la aceasta. Ea pune artefactul într-un context interdisciplinar, ea dezvăluie o societate trecută, o altă comunitate, credințe diferite. Ea este rezultat al cunoștințelor științifice diverse și a modului de înțelegere a societății. În acest fel, o etichetă este atât interesantă-atrăgătoare și transmite cunoștințe noi, generează idei, adică este educativă și interactivă.

În procesul de scriere a unei etichete, muzeograful trebuie să depășească anumite dificultăți. Una dintre acestea este faptul că utilizând terminologia științifică s-ar putea induce ideea de uniformitate și ar putea fi plictisitor pentru vizitatori. Pe de altă

parte, lipsa terminologiei științifice nu este de asemenea recomandată deoarece induce în numeroase cazuri o lipsă de flexibilitate în prezentare și face înțelegerea mesajului mai dificilă. În alte situații, utilizarea vocabularului colocvial actual ar putea duce la perceperea mesajului rapid, dar eronat în unele cazuri, ar genera impresii false și deci muzeul nu și-ar îndeplini funcția educativă. Textul trebuie să fie corect din punct de vedere științific, și ușor de înțeles și reținut.

Altă dificultate majoră în scrierea unei etichete este gradul de sinteză a cercetării științifice privind respectivul obiect și a tematicii adiacente. Textul trebuie să fie clar, scurt, corect științific, interesant și, dacă este cazul, interdisciplinar. Eticheta sintetizează și interpretează un volum mare de informații și evaluări privind respectivul artefact. Gradul de libertate pe care și-l asumă muzeograful când interpretează colecțiile influențează modul în care vizitatorii percep muzeul și colecțiile sale.

Nu numai bunurile culturale expuse și etichetele care le sunt asociate sunt suport pentru educația informală. Același rol îl au și audio-ghidurile sau alte forme de interacțiune și informare existente în cadrul expozițiilor. De asemenea un proces de învățare are loc atunci când vizitatorii interacționează cu personalul muzeului sau cu alți vizitatori. Muzeul ar trebui să încurajeze astfel de interacțiuni, schimburile informale de experiențe, gânduri și informații. De asemenea vizitatorii învață în timpul unor activități, precum evenimente sau happening-uri în muzeu. O formă

hibridă de educație informală, dar și formală în unele cazuri este teatrul muzeal.

c. Educația formală în muzee

Educația formală constă în proiectarea de / participarea la diverse programe educative, pentru diverse audiențe (copii, familii, minorități, turiști străini etc.) Scopul educativ al acestor activități este explicit, iar obiectivele principale ale participanților – adesea singurele obiective – sunt educative. Pentru multă vreme principala țintă a programelor educative au fost copiii, în general tinerii. În prezent, publicul programelor educative s-a diversificat. Muzele sunt locuri pentru învățare continuă (Soren, 1995), deci programele publice sunt adaptate acestui nou statut și așteptărilor societății contemporane.

Un studiu realizat în anul 1982 de către Moore evidențiază creșterea și diversificarea continuă a programelor educative ale muzeelor din întreaga lume, dar în mod special din Marea Britanie și Statele Unite. Cooperarea cu școlile a crescut impactul educativ al muzeelor. De asemenea autorul arată cum cooperarea muzeului cu designerii a schimbat modul în care este percepută o vizită muzeală. În același timp, personalul educativ a devenit mai important. Activitățile educative au inclus tot felul de activități formale și informale, vizând categorii mai diverse de public, chiar și copii mai mici de 5 ani (Moore, 1982).

În ultimele decenii, numărul și diversitatea programelor publice educative au crescut. Programe adecvate și eficiente sunt planificate numai dacă se ține cont și de diverse

științe socio-umane precum comunicarea, psihologia, pedagogia, sociologia și muzeologia. În acest fel, programele educative vor fi personalizate în funcție de comportamentul, interesele și cunoștințele publicului țintă. Astfel, programele vor fi mai ușor de înțeles și mai atractive, deci mai eficiente în privința rezultatelor „pedagogice”.

În România comunistă muzeele aveau relații mai strânse cu școlile și profesorii. Această colaborare era oarecum impusă de politica publică privind educația. Dar de cele mai multe ori colaborarea se limita la vizite ghidate și lecții în galerii. Alte forme de programe educative mai des întâlnite erau conferințele și prezentarea de filme documentare. Imediat după căderea regimului comunist, programele educative au intrat în declin datorită unor factori diverși: lipsa de interes a unor profesori, aspecte financiare, declinul general economic care a dus la un interes mic în cultură și educație ș.a.

În ultimii ani situația s-a schimbat, muzeele asumându-și în mod dinamic și atractiv rolul educativ. Unul dintre cele mai bune exemple este Muzeul Național de Artă al României. Programele educative oferite urmăresc să transforme vizita într-o experiență interesantă și plăcută, să determine participanții să revină, să îi determine să revadă unele expoziții astfel încât să-și îmbogățească cunoștințele și să descopere mereu perspective noi. Programele propuse de acest muzeu în anul 2006 sunt: vizite ghidate generale și tematice; programe educative pentru familii și școli; evenimente speciale; trasee-concurs în expoziții; vizitele de la ora cinci; rendez-vous-uri culturale

(Iacob, 2005). Diversificarea și dezvoltarea programelor educative și a celor publice determină și dezvoltarea departamentului specific al muzeului. De asemenea astfel se evidențiază nevoia de pregătire profesională de specialitate.

Același fenomen s-a întâmplat și la Muzeul Național de Istorie Naturală “Grigore Antipa”. Acesta organiza în mod tradițional prelegeri săptămânale, vizite ghidate la cerere și, ocazional, programe pentru școli. În ultimii ani oferta educativă a muzeului s-a dezvoltat atât cu programe anuale, precum „Întâlnirea de duminică”, „Școala entomologică de vară” sau – mai nou – „Musafirul de la ora 5”, cât și cu programe scurte, asociate diferitelor expoziții sau evenimente. Toate acestea necesită un mult mai mare efort organizatoric, atât din punct de vedere al resurselor umane, dar și financiare sau materiale. Fără îndoială că aceleași provocări organizaționale sunt specifice tuturor muzeelor care dezvoltă acum mai multe programe publice sau educative.

O inițiativă unică în România, după știința noastră, este publicarea în *Jurnalul Muzeului ASTRA* din Sibiu a unei secțiuni speciale, numită *Muzeul este o școală*, dedicată unor articole de tip educativ (www.jurnal.muzeulastra.ro).

Orice muzeu ar trebui să fie un centru focal pentru comunicare. Obiectivele sale sunt diverse și importante pentru binele societății, fiind una dintre principalele organizații care conservă, studiază și promovează patrimoniul cultural. Rolul muzeelor s-a schimbat în timp. Astăzi ele sunt / ar trebui să fie instituții educative importante, cu un rol vital în creșterea

înțelegerii atât a trecutului, cât și a prezentului, precum și a „celuilalt”. Aceste obiective pot fi atinse numai prin comunicare eficientă. Orice muzeu transmite mesaje către diverse audiențe și primește, mai mult sau mai puțin organizat, răspunsuri și alte reacții ale publicului. O comunicare mai bună, înțelegerea mesajelor și atingerea misiunii muzeului, inclusiv a menirii sale educative, în beneficiul publicului și societății, implică un discurs muzeal adecvat, în ceea ce privește instituția și colecțiile sale, dar și cu privire la fiecare expoziție și artefact prezentat publicului, precum și programe publice și educative corespunzătoare.

În ciuda importanței unui discurs coerent, precum și în detrimentul misiunii lor educative, multe dintre muzeele românești nu și-au constituit încă regulamente și strategii pe această direcție, nu urmăresc cu consecvență o anumită politică educativă. În multe cazuri, din cauza proastei organizări și gestionării a programelor educative, ele nu atrag un public prea larg. Acest lucru nu duce numai la probleme financiare,

ci și la neîndeplinirea rolului cultural și educativ al muzeelor respective.

Cu câteva excepții notabile în marile orașe, pe care nu le numim totuși din teama de a omite unele organizații care merită toată considerația, muzeele românești au o atitudine învechită cu privire la rolul lor, a modului în care sunt expuse bunurile culturale pe care le gestionează, precum și cu privire la modul de transmitere a valorilor etice și culturale. Unele dintre motivele pentru această situație sunt: management deficitar, lipsa unor politici de marketing adecvate, rezistență la schimbare din partea personalului, lipsa pregătirii adecvate a angajaților, lipsa experienței în acest domeniu, sau corelarea necorespunzătoare între misiunea muzeului și activităților sale cu interesele comunității locale și a vizitatorilor.

În această situație este nevoie de o nouă abordare a întregii activități din muzeu. Un punct de pornire pentru deblocarea acestei situații este mai buna comunicare, în special printr-un discurs potrivit și eficient, care ar urmări în mod implicit și explicit obiective educative.